

Zsidó szellem az irodalomban

Írta: Milotay István
országgyűlési képviselő

Sokszor mondják, hogy a zsidóság asszimilációjáról csak akkor lehetett volna beszélni, ha negyvennyolcban a határsorompókat lezárjuk s a magyarországi zsidóságot etikailag s így erkölcsi és vallási kölcsönhatás dolgában is elszigeteljük a galíciai és orosz-lengyelországi nagy zsidó népmedencétől. Ennek a medencének kompakt, érintetlen, ős tömegei új és új rajokkal felszívhatatlan új rétegekkel tették reménytelenné a magyarországi zsidóság faji és lelki elvegyülését a liberális magyar társadalommal.

Valószínű, hogy az asszimiláció abban az értelemben, hogy a magyarországi zsidóság teljesen maradék nélkül felolvadjon, ez esetben sem következett volna be. Amint a természetben, úgy a fajok életében és keveredésében is semmi sem vész el. De a negyvennyolcas arányszámot véve alapul, hihető, hogy a zsidóság nagy, belső szaporodása ellenére is sosem válhatott volna sem a gazdasági, sem a kulturális életben azzá a hegemónikus hatalommá, amivé háromnegyed század alatt a bevándorló tömegekkel gyarapodva s lelkileg azokra támaszkodva és azokhoz visszaesve, kifejlett. Egy ilyen hermetikus határozott elképzelve, valószínű, hogy a kistömegű magyar zsidóság a környező gazdasági, társadalmi és kulturális túlsúlyánál fogva feltétlen alkalmazkodást diktáló magyar többséghez sokkal nagyobb mértékben simult volna. Helyzete és hozzájáruló viszonya s a magyarság viszonya ő hozzá, ezt feltételezve olyanformán alakult volna, mint a nyugati államokban, Francia-, Angol-, vagy Olaszországban. Faji egyéniségét így is megőrizte volna, a kapitalista s ipari gazdasági rend kialakulásával párhuzamosan aránytalanul jelentős vezetős szerepre tett volna szert, de nem jutott volna odáig, hogy az egész életet itt a maga

képére és hasonlatosságára próbálja formálni. Alkalmazkodásra kényszerülő tényezőből nem válhatott volna ő hozzá alkalmazkodást kényszerítő tényezővé.

Mi azonban idebent a liberalizmus nevében és jelszavaival éppúgy szabaddá tettük az érvényesülés útjait, mint ahogy szabaddá tettük a beözönlés útjait is. Félszáz esztendő a magyarországi összes nemzetiségek életében bebizonyította, hogy a liberalizmus, ha bizonyos töredékeket a magyarsággal való együttélésre, vagy összeolvadásra hajlított is, magát a nemzetiségi elvet öntudatában, önmagához való ragaszkodásában annyira kifejlesztette, hogy a nemzetiségi tömegek beolvasztásának reménye teljesen illuzóriussá vált. Mi azt hittük, hogy a törvény alól épp a zsidóság lesz kivétel. Az a nép, amelynek faji zárkózottsága, vallási és kulturális öntudata több ezer év viszontagságai között érlelődött ki és vált felbonthatatlan keménységűvé. Azt hittük, ha a zsidóság magáévá teszi a gazdasági és társadalmi felemelkedés eszközeit, ezeken át nem magát fogja keresni, hanem hozzánk, a befogadó magyarsághoz fog egyre jobban, végre feltétel nélkül alkalmazkodni.

Ez az alkalmazkodás szinte háromnegyed századon keresztül látszatra fényes bizonyítékait adta a liberális nacionalista politika igazságainak. A háború és forradalmak tapasztalatai s a keresztyén nemzeti felbuzdulás tanulságai kellettek hozzá, hogy e látszatok mögött a magyar társadalom szélesebb rétegei is megérezzék azt a *rettentő* valóságot, melyet kevesen már előbb is sejtettek. A keresztyén és nemzeti ellenhatás a maga igazolására a zsidóság gazdasági elhatalmasodása mellett sűrűn emlegette ugyan azt a mérgező szerepet is, melyet a magyar tudomány, az irodalom, sajtó és művészetek terén magához ragadott. Itt azonban a bizonyításnak *nem* volt olyan könnyű dolga, mint egyebütt. Azt, hogy a zsidóság önmagáért küzd, a maga hatalmi céljaiért, a nagybankok, a nagy ipar, a kereskedelem, az összeszerzett földvagyon révén s azt, hogy a színházak és sajtó elzsidósodása milyen mértékű, könnyen lehet illusztrálni. Azt a tényt azonban, hogy a zsidóság a magyar irodalomba is belevitte és érvényesítette saját egyéniségét, erkölcsét ép

hatalmi tendenciáit, már sokkal nehezebb volt bizonyítani. Mindenki érezte, hogy Molnár Ferenc nem Jókai Mór, hogy Bródy Sándor nem Mikszáth Kálmán, hogy Szomori Dezső nem Herczeg Ferenc, hogy Lengyel Menyhért nem Gárdonyi Géza és így tovább. Ezek az írók azonban, ha nem is azzal a magyarsággal, de mégis magyar nyelven írtak, regényeikben, színdarabjaikban magyar neveket és alakokat szerepeltettek, magyar környezetet rajzoltak s a magyar, vagy a pesti életből vett témákat feszegették. Miért ne lettek volna tehát ugyanolyan magyarok, mint Mikszáthék, vagy Jókaiék? Egy közvetlen és felszínen keresgélő analízis is játszva kimutathatja ugyan, hogy ezek mögött a művészi és irodalmi látszatok mögött ugyanaz a zsidó öntudat és egyéniség él, amely a gazdasági életet a maga képére alakította, de erre az analízisre érthető okokból eddig senki nem igen vállalkozott.

Én sokszor rámutattam arra a sajtósági jelenségre, hogy a zsidó írók magyar nevek alatt voltaképpen saját moralitásukat és saját társadalmi típusaikat csempészik bele a magyar irodalomba s ismételten felvetettük a kérdést, miért rejtik idegen nevek és idegen cégér alá azt a világot, amelyet valóban csakis ők ismernek s amelynek életét, küzdelmeit, céljait, hőseit és szenvedélyeit hét titok pecsétje őrzi az irodalom és művészi közvetítés elől. Nem sokáig kellett reklamálnunk. Az az új irodalom, mellyel a zsidóság végre a maga igazi arcát kezdi feltárni a magyar olvasóközönség számára s a magyar vezetőtársadalom élete helyett egész érdeklődéssel, egész önmaga felé fordul, az utóbbi években szinte észrevétlenül megérkezett. Bíró Lajos regénye a bazini zsidókról, Erdős René könyve a modern zsidólányról és asszonyról, Hatvány Lilié ugyanerről, Földi Mihályé a modern magyar ifjúságról, mind a zsidó irodalomnak ezt az önmagához visszatérő útját jelzi. De mindnyájuk közül kiemelkedik Hatvány Lajos most megindult hatalmas regénysorozata, amellyel egy zsidócsalád történetében és felemelkedésében az egész magyarországi zsidóság karrierjét és sorsfordulatait akarja megrajzolni. Ez a zsidó irodalmi és művészi őszinteség és önállószkodás sokkal mélyebb forrásokból és mélyebb indítékokból táplálkozik. A

magyarországi zsidóság, miután gazdasági és politikai téren bevehetetlenül kiépítette a maga autonóm életét s miután a közelmúlt harcok tapasztalatai nyomán nemleges értelemben eldöntöttnek érzi azt a kérdést, hogy vissza lehet-e őt még egyszer szorítani a mimikri, az alkalmazkodó szerepére, irodalmi téren is, ahol pedig legtovább tartotta fenn, leveti álarcát és a maga igazi énjével és igazi arcvonásaival lép a nyilvánosság elé. Annyira zártkörűnek, annyira megingathatatlannak érzi, hiszi magát, hogy úgy érzi, leleplezheti, feltárhatja legbensőbb világát anélkül, hogy mindezzel érzékenyebben árthatna érdekei nek, amelyeket pedig oly bámulatos szolidaritással és alkoskodással tudott e téren eddig tartani és védelmezni. Egy társadalmi réteg, egy ilyen attitűdre nyilván csak akkor szánhatja el magát, ha már kockázat nélkül megengedheti magának az önvallomás, az önkritika luxusát, ha már olyan helyzetben van, hogy azt mondhatja a környező és befogadótársadalomnak: íme, ilyen vagyok a magam igazi mivoltában, álmélkodhatsz, vagy szörnyűködhatsz rajta, fűtyülök a véleményedre, nem fontos többé, mit mondasz rólam. Nélküled, sőt ellenedre is itt vagyok, megérkeztem, nem árthatsz többé nekem. Túlnöttem hatalmi körödn, alul kerültél és én kívülről és felülről nézek le rád, mint abszolút idegenre. Sokáig úgy tettem, mintha egy úton járnánk, a te színeiddel kendőztem magam életem külső nyilvánulásaiban, a te gondjaidat, érzésvilágodat, moralitásodat, ideáljaidat hazudtam a magaménak, amennyiben önmagam legyőzésével ezt megtehettem. Ökörszem voltam, aki a sas szárnyai alá bújt, de időközben észrevétlenül kinőttem a szárnyad alól. A magamén akarok repülni. Nem is utánozlak többé. Mert utánozni csak azt szoktuk, aki fölöttünk van, akire rá vagyunk utalva, akitől függünk, akit magasabbrendűnek kell elismernünk. Ez a világ elmúlt, most nyíltan beszélhetek az én külön, öncélú világomról és nyíltan élhetek is neki. Nemcsak a pénz és a politika, de az irodalom és művészet nyelvével és eszközeivel is!...

Egy kitűnő francia író, Jacques de Lacretelle, tavaly, előtt megjelent regényében, amely a francia irodalmi közvéleményben nagy feltűnést keltett, megrajzolta a párisi

zsidó fiú átváltozását és karrierjét, akit osztálytársai üldözése francia sovinsztárból zsidó nacioanalistává alakított. Az új magyar zsidó regényirodalom most ugyanerre az útra lép, miután félszázadon át magyarnak hazudta magát. De nem az üldözés és a mellőzés folytán támadt fel benne ez az érzelmi és erkölcsi reakció. Ellenkezőleg, a mögötte felgyűlt gazdasági és társadalmi hatalom visszfénye, kisugárzása gyanánt. Ez a zsidó irodalom eddig csak jiddisch nyelven, a ghettó homályában és elboltozott világában szólalt meg, most — és ez nincs minden érdekesség nélkül — Magyarországon jut el először fejlődésének ahhoz a stádiumához, amikor idegen nyelven ugyan, de a zsidóság saját problémáihoz nyúl hozzá, ezeket teszi meg érdeklődése tengelyévé és központjává, amelyen át a többi egész világot nézi, amelyhez ezt a környező világot viszonyítja is.